

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 2 • NR 17 • 1968 • SIDE 329–333

Flaggor och fanor i Helsingfors Konsthall
Av Carol Hedberg

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldininen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Flaggor och fanor i Helsingfors Konsthall

Av Carol Hedberg

UNDER beskydd av Republikens President Urho Kekkonen arrangerade Heraldiska Sällskapet i Finland och Suomalaisuuden Liito (Finskhetförbundet) utställningen »Flaggor och fanor», som pågick 5-15.10.1967 och var den första samlade specialutställningen av detta slag i Finland.

Utställningsmaterialet hade grupperats i tre huvudavdelningar: den historiska avdelningen (mest fanor), Finlands flagga, samt nutida korporationsfanor.

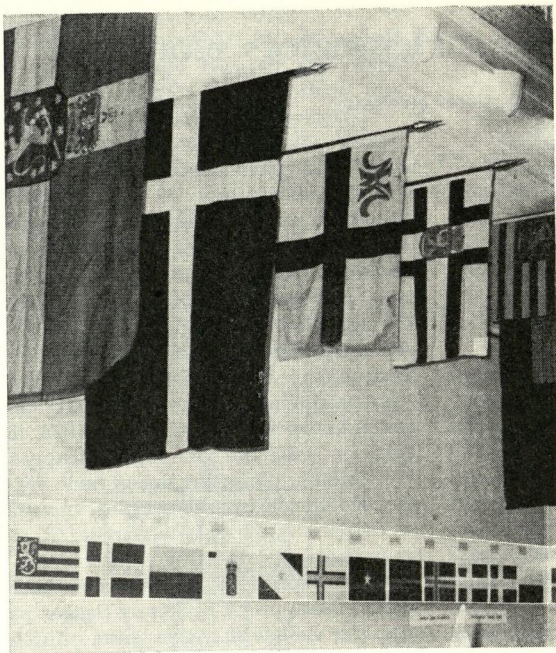
Den historiska avdelningen i hallens skulptursal omfattade dels några instruktiva bildserier, dels fanor och flaggor, lånade från museer och privata samlingar.

En bildserie presenterade varierande typer av fanor och flaggor med de korrekta benämningarna på dem. En karta i stort format åskådliggjorde »symbolernas vandring» från det forntida Babylonien på olika vägar genom Europa upp till 1900-talets militärfanor i Finland. En bildserie tolkade fanornas symbolspråk i ett urval vanligare sinnebilder. En svit reproduktioner av gamla stick visade fanor i ceremoniellt bruk i äldre tid. På ett utställningsbord mitt i salen kunde man följa utvecklingen av de militära fanorna och deras föregångare, fr. o. m. 1560-talet exemplifierade av finländska truppfanor ända fram till de nutida, som inte längre är historiserande, utan rent heraldiskt komponerade. Till denna svit avbildningar och reproduktioner anslöt sig direkt en rad läckra akvareller av finländska militärfanor, som förvaras i utländska museer, t. ex. Tøjhusmuseet i Köpenhamn.

Utmed två av salens väggar hade hängts militärfanor från olika tider, äldst bland dem en uppbådsfana (1712) från Nagu socken i Åbolands skärgård, med en strömming som lokal sinnebild. Yngst i raden var Danska frivilligkårens fana från Finlands vinterkrig 1939-40. — En vägg i salen upptogs av civila fanor. Där sågs

bl. a. Helsingfors' studentkårs vita fana med Finlands vapen, sydd till studenternas majfest på Gumtäckts äng Flora-dagen (13.5.) 1848, det berömda tillfälle där den nykomponerade kvartettsången »Vårt land» utfördes första gången, för att snart nå rangen av Finlands nationalsång. En annan märklig fana var egentligen korporationsfana för Helsingfors Kvinnliga Gymnastikförening, men kom att vid olympiska spelen i Stockholm 1912 få tjäna som fana för hela olympiatruppen från Finland, därför att denna hade vägrat att följa den ryska konsulns krav på att truppen skulle paradera under Rysslands färger.

Ena kortänden av skulptursalen hade ägnats sjöfarten och bruket av flaggor på sjön. Här visades bl. a. den äldsta officiella flagga som har hissats endast i Finland, en tretungad duk, som märkligt nog är helblå. Den fördes nämligen blott på fartyg inom »arméns flotta», den s.k. »finska skärgårdsflottan» som byggdes på 1760-talet och fanns stationerad på Sveaborg ända till fästningens snöpliga kapitulation 1808. (Den tretungade blå duken med gult kors fördes av Sveriges egentliga örlogsflotta och tillkom således inte skärgårdsflottans enheter). Äldre målningar av handelsfartyg från Finland demonstrerade olika varianter av den ryska handelsflaggan. Bland sjöfartsflaggorna utställdes också några gamla segelklubsflaggor, alla av den för tsarimperiet fastställda typen med mörkblått kors på vit duk, förmodligen skapad som en variant av den ryska örlogsflaggan (vit duk med blått andreakors). Dessa segelklubsflaggor förebådade på visst sätt Finlands nutida flagga. Den äldsta av dem, Nyländska Jaktklubbens, stadfästes nämligen av ryska tsaren redan 1861, väl att märka innan uppfattningen om blått och vitt som Finlands flaggfärger ännu medvetet hade hunnit lanseras. Ett par fartygsmodeller åskådliggjorde nutida

1. Konsthallens centralsal var ägnad utvecklingen av Finlands flagga.

bruk av flaggor ombord på större fartyg. Av tre handkolorerade gamla flaggkartor var den äldsta från 1712.

Konsthallens centralsal var helt ägnad *Finlands flagga*, vilken trots sin relativa ungdom har en rätt vidlyftig och bokstavligen brokig förhistoria.

En bildsvit på 31 nummer, målade enkom för utställningen, presenterade flaggan i olika versioner under äldre tid. Sviten kunde uppdelas i tre avsnitt. De 12 första avbildningarna gällde förslag till särskild handelsflagga för Finland från 1863. Många av förslagen har aldrig tidigare funnits återgivna i färg, emedan de endast beskrevs i den dåtida dagspressen. Förslagets rätta proportioner och åsyftade färgnyanser måste därför i de flesta fall baseras på gissningar. De följande 6 avbildningarna visade inofficiella flaggor som användes i Finland fram till 1918. Dessa kompletterades med en lika brokig rad i taket upphängda bevarade flaggor från samma tidsskede (figur 1). Återstoden av bildsviten presenterade va-

rierande förslag till Finlands flagga från självständighetstidens första månader 1917-18. Sist i raden avbildades den statsflagga som slutligt antogs av lantdagen den 29 maj 1918. Finlands vapen i korsmitten bar då storfurstekrona, men kronan lämnades bort två år senare.

I vitriner hade utställts arkivhandlingar, som belyser olika skeden av Finlands flagghistoria, både från 1863 och från 1917-18.

Konsthallens tredje huvudsal hade reserverats för *nutida korporationsfanor*. Här exponerades ett fylligt urval heraldiskt mönstergilla fanor för sammanslutningar av olika kategorier och karaktär: kommuner, skolor, scoutkårer, idrottsklubbar, fackföreningar, kulturella korporationer etc.

Syftet med denna avdelning var medvetet informativt, tankeväckande. Fortfarande nedläggs tyvärr mycken möda och avsevärda kostnader på tillverkning av korporationsfanor, där huvudmotivet är ett heraldiskt m.e.m. omöjligt för-

eningsmärke med monogram, årtal, kvasisymbolik och den allestädes närvarande lagerkransen. Plus inskriptioner på duken! Av försiktighet och diskretion hade alla varnande exempel i den vägen portförbjudits. Urvalet av utställningsobjekt hade skett mycket strängt. Endast heraldiskt förebildliga fanor hade som sagt godkänts för kollektionen.

Utställningen ville demonstrera möjligheterna att med strikt heraldiska uttrycksmedel skapa korporationsfanor, som radikalt avviker från invanda normer och samtidigt är uttrycksfullare, individuellare, färggladare och mer pregnanta än de monotont murriga fanor man fortfarande oftast får se (figur 2). Det kan gott sägas att utställarna ville få publiken att börja tänka om, ända från frågan om fandukens proportioner. Flertalet exponerade fanor hade kvadratisk, somliga obetydligt rektangulär duk, men några visade också den gamla banerformen med höjdrektangulär duk (figur 3). Den långsträckt »lakanduken», så vanlig också i fanor, troligen på grund av de gängse flaggproportionerna, var däremot inte alls representerad, f.ö. avsiktligt. Lika fördomsfritt valda var kompositionsmonstren. Utom regelrätta heraldiska härldsbilder och sköldemärken (t. ex. kommunvapen) visades de mest varierande bildmotiv, från murankare och nyckelpiga ända till deltagande jetplan (figur 3), allt naturligtvis i markant heraldisk stilisering och gruppering. Naturalistiskt återgivna bildmotiv saknades totalt.

Dessa fanor erbjöd den reflekterande betraktaren möjlighet att upptäcka, hur konventionella emblem kan ersättas med nya och fräscha, lika lättbegripliga, t. ex. stämgaflöj som musiksymbol i stället för lyran, och hur delmotiv i ett föreningsmärke kan heraldiseras och bli huvudmönster i korporationens fana. Några objekt åskådliggjorde en utväg att bevara föreningsmärket som sådant i kombination med en f.ö. fullt modernt komponerad fana, nämligen med fanstångens dekorativa metallspets formad efter medlemsmärket. Som helhet ville kollektionen av korporationsfanor visa, vart man i

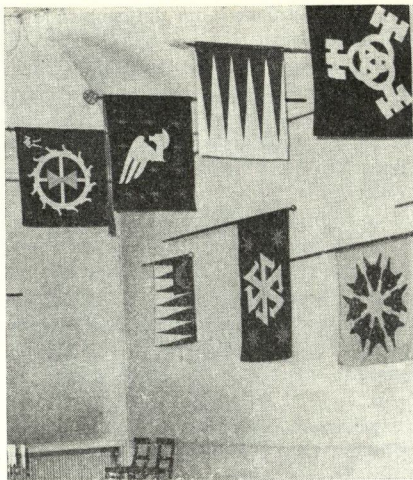
våra dagar strävar inom detta område av tillämpad konst.

Utställningspublikationen bär titeln »Lippuetoutta», som bristfälligt översatt betyder flaggkunskap. Bristfälligheten beror på att finskans »lippu» åsyftar både flagga och fana. Innehållet gäller bägge företeelserna. Utom den övliga paradsidan för utställningens beskyddare — där porträttet denna gång kunne ersättas med presidentflaggan — presentation av utställningskommittén och en tvåspråkig introduktion innehåller publikationen en rad orienterande artiklar, de flesta av praktiska orsaker publicerade endast på finska.

Utställningskommitténs ordförande, heraldikern Olof Eriksson — som f.ö. hade utfört största delen av de bildframställningar som behövdes för utställningens bildsviter — har skrivit dels en artikel om korporationsfanor med huvudvikten lagd på nutida uppfattning om fanors utseende, dels en artikel om fanceremonier och flaggningspraxis, varjämte han har tecknat häftets illustrationer. Professor Ole Gripenberg redogör för Finlands militära fanor genom fyra sekler och uppdelar stilhistoriskt och kronologiskt sitt material i åtta skeden: äldre vasatid, yngre vasatid, Pfalz-skedet, Hessen-skedet, Holstein-Gottorp-skedet, ryska tiden, självständighetstidens första militärfanor samt fanorna från 1956. Generalsekreteraren i Suomalaisuuden Liitto Hannes Kempainen skildrar huvuddragen av Finlands flaggas historia. Heraldikern Gustaf von Numers, redaktör för publikationen, har kallat sin på svenska skrivna artikel »Vexillologiskt strövtåg».

Någon undrar kanske över att just året 1863 råkar vara märkligt i Finlands flaggas historia, eftersom året inföll under en period av ganska fet fridsamhet. För en nordisk läsekrets kan det därför vara skäl att utreda händelseförloppet.

Före självständighetsförklaringen den 6.12.1917 ägde Finland officiellt ingen egen flagga. Under den svenska tiden, fram till 1809, hade alla handelsfartyg från Finland naturligtvis seglat under det

2. Nutida korporationsfanor, som har komponerats efter heraldiska regler och moderna stilprinciper.

gemensamma rikets blågula korsflagga — flaggning till lands i nutida mening förekom ju inte då. Sedan Finland hade blivit ett autonomt storfurstendöme inom tsarimperiet, ersattes den svenska flaggan till sjöss av den ryska handelsflaggan: tredelad duk i vitt, blått och rött (varur man härledde epigrammet »vi blevo rys-sar» till stöd för minnet beträffande fär-gernas ordningsföljd). Den ryska flaggan fördes faktiskt ända till december 1917, men hissades endast på fartyg och till lands på vissa officiella byggnader o. dyl.

Den nationella väckelsen omkr. 1850 aktiverade inte omedelbart tanken på att Finland borde få en nationell flagga, men utgör naturligtvis den behövliga grogrunden för idén. Orientaliska kriget (Krim-kriget) 1853-56 gav den första påstöten. Sävliga och fridfulla handelsfartyg från Finland kapades ogenerat av fransk-engelska örlogsmän eller sköts med stora kanoner i sank i sina hemhamnar — det var ingalunda bara Sveaborg och Ålands Bomarsund som var måltavlor de åren. Hårt drabbade skeppsredare och kofferdi-kaptener menade att fienden inte kunde skilja på verkliga motståndare och oskyl-

diga lastdragare, när alla seglade under ryska färger. De intalade sig förhoppning-en att Finland i framtida konflikter skulle kunna förklara sig neutralt och dess handelsflotta segla oantastad under egen flagga, som inte skulle få likna den ryska. Det blev den sakliga motiveringen, när flaggfrågan småningom fick aktualitet. Motiveringen var naturligtvis klen. Ifall Ryssland verkligen på nytt skulle ha råkat i vapenskifte, skulle nog inte blotta existensen av en särskild finländsk handelsflagga ha kunnat skydda handelsfar-tygen mot övergrepp, eftersom ju ingen kunde kontrollera, vart de till hamnar i Finland destinerade lasterna slutligen tog vägen. Men någon annan saklig motive-ring fanns inte.

Efter skilsmässan från Sverige hade Finlands folkrepresentation, lantdagen, aldrig blivit sammankallad. Lantdagen i Borgå 1809 hade mindre sysslat med ordi-närt lagstiftningsarbete än med att regle-ra förhållandet mellan Finland och dess nya storfuste, självhärskaren över alla ryssar — medan Finland *de facto* ännu hörde till Sverige! En halvseckellång par-lamentarisk tvångsdvala hade naturligtvis bromsat all utveckling. Från våren 1861 fanns det emellertid hopp om att lant-dagen snart skulle sammankallas. Hoppet blev verklighet. Lantdagen var samlad från september 1863 till april 1864.

Flaggfrågan fördes nu fram med frejdig entusiasm: den stundande lantdagen var ju rätt instans att fatta beslut i saken. Och ingen kunde förutse om pausen till följande lantdag skulle räcka ett nytt halvsekel. Hela våren och sommaren 1863 dryftade dagspressen och enskilda perso-ner flaggan nästan med frenesi och nya flaggförslag regnade villigt ur skyn. Det är inte värt att här gå närmare in på diskussionen. Men ett par kombattanter måste nämnas.

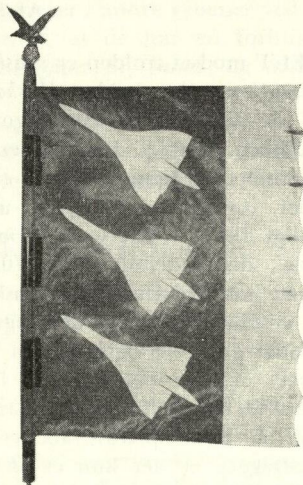
Helsingfors Dagblad propagerade ener-giskt för sitt förslag, röd duk med blå-kantat gult kors (»Dagbladsflaggan»). Det tog omedelbart eld i skalden Zacharias Topelius, tidigare huvudredaktör för Hel-singfors Tidningar. Åtminstone sedan 1854 var han romantiskt förälskad i färg-

konstellationen vitt-blått (»vitt för våra vintrars snö och blått för våra blåa sjöar«). Topelius menade med rätta att han »låg i krig med Dagbladet«, när han i sitt gamla språkrör kämpade för de blåvita färgerna, utan konkurrens deras inflytelserikaste banerförare. Topelius visade sig PR-sinnad som en nutida reklamboss. Bl. a. skrev han en käck visa, »Finlands flagga«, fick genast sin goda vän Fredrik Pacius (»Vårt lands« kompositör) att tonsätta den för manskör och påbörja inövningen av visan med studentkören. Själva idén skulle bankas in i folkets medvetande, innan lantdagen hann samlas, även om Topelius erkände att hans eget flaggförslag i blått och vitt med »nordstjärnan« inte var helt lyckat. Men »flaggvisan« utfördes aldrig. Hela flaggbestyret slutade snopet. Hur som helst blev Topelius den som satte verkligt liv i medvetandet om vitt och blått som Finlands flaggfärger. Den idén segrade med tiden över dem som höll på färgkombinationen i Finlands vapen: rött och gult.

Finlands främsta statsman på den tiden, senator Johan Wilhelm Snellman, gav den yngre Topelius resoluta snubbor: »Att flaggfrågans upptagande i närvarande ögonblick måste giva anledning till landet komprometterande misstydningar borde även skalderna begripa«.

Faktum var att flaggärendet verkligen behandlades i ständerutskott, men aldrig kom före vid lantdagsplenum och således avsmnade i stillhet under gröna klädet. Den stukade upplösningen efter allt livligt lorum om flaggan har i senare tid tolkats som ett utslag av ängslig flathet inför kejsaren-storfusten. Men säkerligen var det inte riktigt så. Snellman hade nog resonerat realistiskt. Han insåg att den äntligen sammankallade lantdagen måste få ägna sig ostört åt det alltför länge försummade livsviktiga lagstiftningsarbetet, om näringsliv, skolor, gudvetvad. Resultatet fick inte äventyras genom andrangsfrågor, som kunde tänkas irritera den annars välvilligt inställda självhärskaren. Och motiveringen i flaggärendet kunde som sagt knappast övertyga. När Snellman satte Topelius — och andra

eldsjälar — på plats, tänkte han alldeles säkert på att samma välvilliga kejsare, som 1861 hade upphävt livegenskapen, på andra håll visade sig som en mycket bister

3. Fana för flygets reservofficerare i Helsingfors, blå och vit. Komponerad av G. v. Numers. Urtagen i fanans bakre kant hänsyftar på gångna tidens flygplan.

herre. Just lantdagsåret 1863 lät han hårdhänt och blodigt kväsa en nationell resning i Polen.

Flaggfrågan hade begravts, men fältet låg öppet: var och en kunde fritt fantisera om Finlands flagga och för sitt privata bruk skapa precis den flagga han själv ansåg allra vackrast. Den utvägen valde man dristigt, särskilt då det gällde att under ofärdstiden fr. o. m. 1899 tyst demonstrera nationell sammanhållning mot de målmedvetna förryskningssträvandena, en enighet som stod klar för alla, trots brokigheten i flaggfloran, där kombinationerna gult-rött och vitt-blått bokstavligen kunde vaja sida vid sida. Floran sopades undan den 29 maj 1918 av den blåvita korsflaggan — dock inte omedelbart överallt — och av floran hamnade lyckligare exemplar i museerna.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.